

חלב טרפות

הרב יצחק דביר

הכלל המוביל באכילת מאכל היוצא מן החי הוא "היוצא מן הטמא טמא והיוצא מן הטהור טהור".¹ על פי כלל זה הסיקו חכמים שחלב הנחלב מבהמה שנטרפה, כיוון שהיא אסורה באכילה – אף חלבה אסור באכילה.²

בעבר לא הייתה בעיה זו מצויה כל כך, כיוון שההלכה מתירה את השימוש בחלב של בהמה שאיננו יודעים אם היא כשרה או טרפה, ומותר לסמוך על כך שרוב הבהמות כשרות. על רוב הבהמות אין אנו יודעים בחייהן אם הן טרפות, ולכן בעבר הבעיה הייתה קיימת רק בבהמה שקיבלה מכה משמעותית וכדומה. אומנם בימינו בעיה זו התגברה, בעקבות פיתוח תחום הניתוחים הווטרינריים בבהמות, בין לצורכי ריפוי בין לצורכי הגברת תפוקת החלב ועלולים להטריף את הבהמה..

לצורך ההכרעה ההלכתית בעניין יש לדון בשתי סוגיות: א. אם הניתוחים אכן מטריפים את הבהמה. ב. אם צריך לחשוש לכך במקום שאין השגחה מסודרת.

א. הטרפת הבהמה בניתוחים

עלינו לברר, האם באמת ניתוחים כירורגיים גורמים לבהמה להחשב כטרפה?

במסכת חולין מנויים מומים שונים בבהמה הגורמים לה להחשב כטרפה. חלק מן המומים הללו מתבצעים בניתוחים ולכאורה אוסרים את הבהמה בכך. אך לעומת המקרים המדוברים במשנה בהם מזוהר במום מסכן חיים, הניתוחים נעשים תחת השגחה רפואית השומרת על הפרות מנזק. בעקבות זאת ישנן שתי נקודות בהן יש לדון:

א. אורך חיי הבהמה לאחר הניתוח - כלל אמרו חכמים "טריפה אינה חיה"³, דין טרפה אינו חל אלא על בהמה העומדת למות. לכן בהמה שקיבלה מכה חזקה ומסופקים אם נטרפה ממנה, אם חיה אחר כך עוד י"ב חודש – מותרת. על פי זה יש ראשונים שהתירו בהמה שעברה ניתוח וחיה אחריו י"ב חודש, ואף מלכתחילה התירו כשהבהמה נותחה בסוגי ניתוחים שאנו יודעים שאחריהם ודאי תחיה יותר מ"ב חודש.⁴ אומנם ראשונים רבים

1. בכורות ה' ע"ב.

2. כן מפורש במשנה שאסרה כשרה שינקה מן הטרפה, חולין קט"ז ע"ב.

3. זבחים סט ע"ב.

4. הגהה על הטור יו"ד מ"ח.

חלקו וסברו שמבחן החיים של י"ב חודש קובע רק כלפי בהמה שיש ספק אם נטרפה, אבל אם ודאי נטרפה באחת מן הטרפות שמנו חכמים, אפילו אם חיה יותר מי"ב חודש – אסורה,⁵ וכן הכריעו רוב הפוסקים.⁶

ב. טרפה באופן רפואי - חלק מן הראשונים⁷ כתבו שבהמה שנטרפה אינה אסורה אלא אם אין דרך לרפא אותה, אך אם יש דרך לרפא אותה, אינה נחשבת לטרפה, כיוון שאינה עתידה למות. ואולם רוב הפוסקים חלקו עליהם וסברו שאף אם יש רפואה למכתה, הבהמה אסורה,⁸ חלק מן האחרונים טענו שאף האוסרים יודו שאם כבר נטרפאה, הבהמה אינה טרפה.⁹

ב. סוגי הניתוחים הבעייתיים

א. ניקוב הכרס - סוג הניתוחים הקדום יותר שהפוסקים דנו בו הוא ניקוב הכרס עם דקר (טרוקר) על מנת לשחרר גזים שהצטברו. הניתוח מתבצע בכרס העליונה וכבר בגמרא נחלקו אם הכרס ש'אם ניקבה כלשהו' נטרפת היא הכרס התחתונה דווקא או גם הכרס העליונה.

למעשה נחלקו הפוסקים: יש שהחמירו להחשיב בהמה שעברה ניתוח זה כטרפה,¹⁰ ויש שהקלו בכך.¹¹ מחמת הספק רבים מן הפוסקים התייחסו לבהמה שעברה ניתוח זה כאל ספק טרפה,¹² וממילא הקילו בה כמה קולות:

5. כן דעת הרשב"א בתשובה, מובא ברמ"א נ"ז י"ח. ומהרש"ל המובא בש"ך שם כתב הטעם, והוא שלא אמרו חכמים שכל הטרפות הנ"ל מתות, אלא שרובן מתות. על פי זה יש לעיין גם לשיטתו לעניין ניתוחים שחזינן שרובן חיות.

6. רמ"א שם, וכן דעת הש"ך שם, וכן מפורש דעתו ביור"ד פ"א א. אומנם חלק מן הפוסקים הביאו את דין הגהת הטור הנ"ל לסמוך עליה במקום שיש ספק אם מום זה טרפה, כן כתבו בעה"ש יו"ד מ"ח ז, ובחכ"א כ' כ"ו.

7. דעת הרא"ה בדק הבית בית שני שער ג'.

8. הרשב"א במשמרת הבית שם, הרמב"ם בהלכות שחיטה פ"י הי"ג.

9. כן הביא בספר החלב ומוצרו וכשרותם (הרב אדרעי) עמ' צ"ב בשם רב אחד מארה"ב.

10. רי"ף וטור שם.

11. הגהת הטור שם ועה"ש וחכ"א שם.

12. עיין בהליכות שדה 94 שאסף רשימת הפוסקים הללו.

1. בשו"ת מהרש"ם¹³ הקל שאם נתערבה הבהמה באחרות אין לאסור את כולן, כיוון שמדאורייתא בהמה זו בטלה ברוב, ואף על פי שמדרבנן אינה בטלה, בנדון דידן שאין וודאות שהיא אסורה - "ספק דרבנן לקולא".

2. בשו"ת הר צבי¹⁴ כתב שאף כשידוע אלו בהמות עברו ניתוח זה, כיוון שהחלב אינו אסור אלא מספק, מותר לערבו בשאר החלב הכשר ולבטלו לכתחילה.

בשנים האחרונות חלה ירידה בשכיחותם של ניתוחים אלו ירדה, מפני שהפרות מוזנות בהזנה מבוקרת ומדויקת יותר, המונעת את היווצרות הגזים. גם כשנוצרים גזים, נמנעים מלהשתמש בדיקור הכרס לפתרון הבעיה, ומשתמשים בדרכים אחרות, בהן שתיית מי סבון או החדרת צינור דרך הפה שדרכו משתחררים הגזים.

ב. ניתוח קיסרי - בגמרא הובא שאפילו עיקור הרחם כולו אינו מחשיב את הבהמה לטרפה,¹⁵ ובפשטות קל וחומר שחתך ברחם אינו מטריף אותה. אומנם יש שחילקו שהבהמה אינה נטרפת דווקא כשהוסר הרחם לחלוטין, אבל אם נחתך הרחם, הבהמה נטרפת.¹⁶

למעשה כיום, בעקבות טיפוח העדר וההפריה המבוקרת, הניתוח נצרך פחות מבעבר, ובמקרי צורך מעדיפים הווטרינרים ליילד בדרכים אחרות כשהדבר אפשרי.

ג. הוצאת גוף זר - גופים זרים חודרים לאיברים הפנימיים של הבהמה דרך האוכל שלה או דרך סביבתה. על מנת להוציא גוף זר בבהמה לעיתים נאלצים לנתח אותה גם באיברים שפגיעה בהם מטריפה את הבהמה. הצורך בניתוח זה הצטמצם כיום בעקבות הקפדה גדולה יותר על ניקיון סביבתה של הפרה, ובמקרים רבים, אף אם נוצר מצב כזה, יעדיפו הרפתנים להוציא את הפרה מעדר החולבות ולא להסתכן בניתוח זה שסיכויי ההחלמה ממנו אינם רבים.

ד. גזים במעי - בעיה נוספת הדורשת ניתוח היא הצטברות של גזים במעי העיוור. בעיה זו אומנם נדירה, אך אין דרך לבצע את הניתוח הפותר אותה בלא להטריף את הבהמה. למעשה ברפתות מושגחות, כשנוצרת בעיה כזו, מטפלים בבעיה בטיפול תרופתי או בניתוח והוצאה של המעי העיוור ודחיסה ידנית של הגזים כלפי חוץ בלא חיתוך שלו.

13. ח"ג קכ"ט.

14. יו"ד ל"ו. ועיין עוד במאמרו של הגרי"ש אלישיב בהליכות שדה 98.

15. בכורות ד' ד'.

16. עיין בשו"ת מנחת יצחק ח"ד נ"ז שהביא שם מקורות לכך.

ה. קיבוע הקיבה - טיפול נוסף, המצוי יותר, הוא טיפול בבהמות שבעקבות בעיות הזנה קיבתן מתרוממת כלפי מעלה ותיאבונן פוחת, ובמקביל פוחתת גם כמות החלב שהן מייצרות. הטיפול בבעיה זו מתבצע בניתוח הבהמה וקיבוע של הקיבה לדופן התחתונה של בטן הפרה. באופן עקרוני ניתוח זה אינו אמור להוביל להטרפת הפרה. אומנם יש לחשוש שמא תינקב הקיבה במהלך חיתוך דופן הבטן או במהלך משיכת הקיבה או קיבועה, וכן יש לחשוש שמא תצא הקיבה מחוץ לבהמה והמנתח יחזיר אותה כשהיא הפוכה, משום כך ניתוחים אלו צריכים להיות תחת השגחה והדרכה של נותני הכשרות. למעשה בשנים האחרונות יורדת תדירותו של ניתוח זה בעקבות הזנה מסודרת ומבוקרת יותר.

ג. שימוש בחלב מרפתות שאינן מפוקחות

מן הדין ישנן כמה סיבות לכך שמותר לקנות חלב גם מרפתות שהניתוחים שבהן אינם מפוקחים:

1. 'אחזוקי איסורא לא מחזיקינן' ולכן אין חובה לחשוש שיש פרות מנותחות בתוך העדר.
2. שכיחות הניתוחים כיום קטנה מאוד, ושיעורה נמוך מ-1% מן הפרות החולבות. כמות זו נמוכה מ"מיעוט המצוי" לה חייבו חכמים לחשוש.
3. גם אם יש ברפת פרות מנותחות בטל חלבן בשישים (ואין לאסור מדין מבטל איסור לכתחילה, מפני שזודאי אם נחלבה בהמה שהיא טרפה, היא נחלבה מתוך חוסר מודעות להיותה אסורה, ונחשבת כמבטל בשוגג, ועוד שרוב הניתוחים אינם אלא ספק טרפה).¹⁷

לכך יש לצרף את דעת הסוברים שניתוחים אלו, שאינם מסכנים את חיי הבהמה אינם אוסרים אותה באכילה.

יש שכתבו שאף שמצד כמות הטרפות אין לאסור, מכל מקום המציאות של חלב טרפות משאירה את הדין של חלב עכו"ם רלוונטי, כיוון שאף שלא קיים חשש שמא יערב חלב

17. כך הביא בהליכות שדה שם בשם הגר"ש אלישיב. ובשו"ת מנחת אשר ח"א סימן ל"ט הביא שאפילו אם אין שישים כנגד הטרפות יהיה מותר, כיוון שכל פרה נידונה בפני עצמה ככשרה.

טמא, קיים חשש שמא ייערב חלב טרפה.¹⁸ ולכן יש להקפיד על חלב גוים גם לדעת הסוברים שבימינו הדבר מותר.

למעשה כיום כל הניתוחים המבוצעים ברפתות בארץ מושגחים ומבוקרים על ידי מערכות הכשרות, כך שאין חשש של חלב טרפות ניגר בארץ. יש לדעת שבכשרויות שאינן 'מהדרין' משתמשים לעיתים במוצרים המיובאים מחו"ל שאינם מושגחים מטרפות.

18. עיין במאמרו של הרב ויטמן תחומין כ"ב.